

ARCHIWISTYKA SPOŁECZNA

Autorka: Małgorzata Leszko

CZAS ARCHIWÓW

W Polsce od kilkunastu lat intensywnie rozwija się **ruch archiwów społecznych**. Główną cechą odróżniającą archiwa społeczne od państwowych jest ich **oddolny** charakter: o ile archiwa państwowe zwykle gromadzą oficjalne dokumenty wytwarzane przez instytucje publiczne, a ich działalność jest ściśle określona prawem, to archiwa społeczne rodzą się zwykle z pasji konkretnych osób.

Działają przy fundacjach, stowarzyszeniach, bibliotekach, a ich **zakres zainteresowań jest zwykle dużo węższy niż w przypadku archiwów państwowych**. Dla jednego archiwum tematem będzie np. historia konkretnej drużyny siatkarskiej, dla drugiego - historia danej wsi, dla jeszcze innego - historia ruchu kobiecego w XIX wieku. Niektóre archiwa zbierają fizyczne pamiątki, zdjęcia, dokumenty, inne ograniczają się np. tylko do wspomnień. Wiele archiwów społecznych działa wyłącznie w **internecie** i poza zbiorami zdigitalizowanymi nie przechowuje żadnych fizycznych źródeł historycznych (wiąże się to głównie z brakiem warunków lokalowych, technicznych). Bardzo często archiwistyka społeczna opiera się na **wolontariacie**: osobach, które fascynują się przeszłością i w wolnym czasie poszukują źródeł oraz poświęcają się żmudnemu opracowywaniu zbiorów.

Archiwum społeczne, zgodnie z definicją Ośrodka KARTA, **prowadzone jest przez: "organizację pozarządową (...) lub powstaje przy jednostce samorządu terytorialnego w efekcie celowej aktywności obywatelskiej. Archiwum gromadzi, przechowuje, opracowuje (w celu udostępniania) materiały dokumentowe, ikonograficzne lub audiowizualne. Dokumentacja ta tworzy niepaństwowy zasób archiwalny"**.

DLACZEGO ARCHIWISTYKA SPOŁECZNA JEST WAŻNA?

Archiwa państwowe zapisują tylko **wycinek rzeczywistości**. Z jednej strony mamy archiwa nastawione na zbieranie dokumentów bardzo starych (np. kilkusetletnich map czy ksiąg metrykalnych z XVII wieku), z drugiej - instytucje, w których przechowuje się względnie świeży zasób archiwalny. Przykładem jest choćby Archiwum Akt Nowych, w którym znajdziemy np. oficjalną korespondencję urzędową z lat 60. czy 70. Choć w archiwach państwowych są też prywatne kolekcje przekazane przez osoby prywatne (np. kolekcje starych zdjęć Warszawy albo rękopisy znanych poetów), to zbiory archiwów państwowych cechuje pewna bezduszość.

Wystarczy wyobrazić sobie sytuację, w której za 200 lat archeolodzy poszukują źródeł z 2015 roku i znajdują jedynie dokumenty przekazane zgodnie z prawem do archiwum przez Ministerstwo Kultury. Czy pozyskana z tych źródeł - raportów, rozporządzeń, notatek, oficjalnej korespondencji - wiedza o kulturze naszego czasu byłaby pełna? Czego by w niej zabrakło?

Tę lukę zapełniają często archiwa społeczne. Kolekcjonują one źródła wytworzone przez osoby prywatne, często przez tzw. zwykłych ludzi: np. pamiętniki, listy, fotografie z rodzinnych albumów, niepowtarzalne teksty kultury, w których odbija się nasza rzeczywistość. **Dokumentują życie codzienne, które z zasady nie daje zamknąć się w oficjalnych pismach i rejestrach.** Uzupełniają wiedzę o tych obszarach, które dla archiwistyki państwowej wydają się nieistotne; **działają w mikroskali, jak lupa, która pozwala z bliska przyglądać się pozornie zwyczajnej przeszłości. Oto dwa przykłady:**

Polskie Towarzystwo Chemiczne

Towarzystwo gromadzi i eksponuje: fotografie ukazujące życie prywatne Marii Skłodowskiej-Curie, jej działalność społeczną, podróże, dokumenty ukazujące jej dorobek naukowy, archiwalia rodzinne, korespondencję.

Stowarzyszenie Nasz Grodziec

Celem archiwum jest zbieranie informacji o miejscowości Grodziec i pobudzanie aktywności mieszkańców. W zbiorach znajduje się 200 fotografii sprzed II wojny światowej oraz nagrania niepoddane obróbce.

ARCHIWISTYKA SPOŁECZNA WOBEC TOŻSAMOŚCI LOKALNEJ

Dzięki archiwom społecznym wiele miejscowości zyskało ogromną liczbę źródeł historycznych, których nigdy nie udało się znaleźć w oficjalnych archiwach państwowych. Dotyczy to nie tylko niewielkich miast czy wsi, ale też gmin dużych miast, takich jak Warszawa. Przykładem archiwum, które przywraca pamięć o przeszłości dzielnicy, jest **Projekt Ursus - Zakłady, prowadzony przez Jaśminę Wójcik** (artystkę) oraz Stowarzyszenie im. Stanisława Brzozowskiego. Jaśmina postanowiła zebrać historie ludzi, którzy całe życie spędzili, pracując w słynnej historycznej fabryce maszyn rolniczych. Prowadziła wywiady, zbierała zdjęcia, rozmawiała z mieszkańcami Ursusa i dawnymi pracownikami. W efekcie powstał film **“Ursus znaczy niedźwiedź”**, a wkrótce ma zostać otwarte nowe Muzeum Historii Ursusa.

Możesz obejrzeć film
“Ursus znaczy niedźwiedź”
w serwisie YouTube.

Zachęcamy też do wirtualnego spaceru z wykorzystaniem aplikacji mobilnej "Ursus spacer w czasie".

W tym miejscu warto zwrócić uwagę, że archiwum skupione na historii fabryki ciągników powstało nie tylko z fascynacji historycznej, ale też - a może przede wszystkim - z **pubudek społecznych**. Zamknięcie zakładów “Ursusa” dla tysięcy pracowników było jednym z najważniejszych momentów w ich życiu - oznaczało nie tylko utratę pracy, ale też nagłą zmianę społeczną obejmującą całe osiedle mieszkańców dawnych mieszkań zakładowych. Było też **wydarzeniem symbolicznym** - u progu polskiego kapitalizmu lat 90. oznaczało odebranie dawnym robotnikom społecznego uznania wynikającego z wykonywanej pracy.

Archiwum “Ursusa” jest przykładem działania społecznego, w którym aspekt historyczny, dokumentacyjny, jest narzędziem **budowania lokalnej tożsamości i wzmacniania głosów osób i grup, które dotychczas tego głosu były pozbawione**. W tym sensie archiwistyka społeczna ma także wymiar etyczny i aktywistyczny.

Po pierwsze, samo popularyzowanie historii jakiegoś miejsca sprawia, że zaczyna ono funkcjonować w **społecznym obiegu kultury jako przestrzeń o wartościach, które wcześniej były ignorowane**: zaczyna dostrzegać się to, co cenne w dziedzictwie określonej społeczności. Ma to często przełożenie nie tylko na sposób postrzegania przeszłości danego miejsca, ale także na postawy społeczne wobec jego współczesnego położenia i przyszłych losów; upamiętnianie i upowszechnianie dziedzictwa staje się **narzędziem wpływu na opinię publiczną, a w dalszej perspektywie - także na instytucje publiczne** oraz inne podmioty podejmujące decyzje w sprawie konkretnych społeczności

Po drugie, inicjatywa budowania archiwum społecznego w jakiejś społeczności staje się **narzędziem wspierania lokalnej tożsamości mieszkańców**. Tożsamość lokalna, rozumiana jako poczucie wspólnoty z innymi osobami mieszkającymi w danym miejscu, może być budowana na wielu filarach: od psychologicznej identyfikacji z miejscem rodzinnym, poprzez poczucie odrębności społecznej (np. przynależności do danej klasy społecznej) lub świadomość wspólnej rzeczywistości instytucjonalnej (np. istnienie spółdzielni mieszkaniowej), aż po **wspólnotę kulturowo-historyczną**. Ten ostatni aspekt leży w obszarze zainteresowań archiwistyki społecznej. Potrzeba budowania tożsamości lokalnej bywa różnie uzasadniana: często nie towarzyszy jej głębsza refleksja nad tym, dlaczego w ogóle warto dbać o poczucie identyfikacji z danym miejscem; opiera się na przywiązaniu do idei “małych ojczyzn” i przeświadczeniu, że “należy znać swoją historię”. Warto jednak pamiętać, że silna tożsamość lokalna ma także swoje zalety bardzo pragmatyczne: sprzyja podejmowaniu działania na rzecz danego miejsca i przekłada się na **kapitał społeczny** (a więc także na zaufanie społeczne, z którym Polska ma wielki problem!).

Po trzecie, archiwistyka społeczna, opierając się na współudziale mieszkańców danego miejsca, nie tylko buduje “klimat” do aktywizacji mieszkańców, ale też po prostu to robi. **Nie ma archiwum społecznego bez darczyńców: osób, które dzielą się swoimi zbiorami lub historiami**. To dzielenie się może przybrać formę jednorazowego działania, a może także polegać na zaangażowaniu się w prace samego archiwum. Archiwistyka społeczna jest bowiem dziedziną, która istnieje dzięki wolontariuszom. W przypadku lokalnych archiwów bardzo często funkcję tę pełnią osoby wywodzące się z samej społeczności, które angażują się w prace nad opracowaniem zbiorów, ich udostępnieniem czy konserwowaniem. Czasem ta funkcja nie ma żadnego formalnego charakteru i polega na przykład na skłanianiu innych osób, by przekazały na rzecz archiwum swoje zdjęcia i dokumenty (rola ambasadora). Zaangażowanie w pracę na rzecz tożsamości miejsca to przejaw

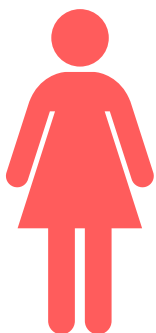
bezpośredniego zaangażowania, w którym mieszkaniec nie jest już odbiorcą działania (kimś, do kogo kierowane są działania archiwistów, historyków), ale jego podmiotem. Ma to efekt wzmacniający, daje **poczucie sprawczości: sprawia**, że społeczności postrzegane jako bierne stają się gospodarzami na swoim terenie, wybierają sposób i formę, w jakich chcą opowiadać o sobie swoją własną historię. Nawet w przypadku osób, które bezpośrednio nie angażują się w działania archiwum, może w tej sytuacji wystąpić utożsamienie się z działającym podmiotem zbiorowym, czyli społecznością lokalną (trochę na wzór utożsamienia z klubem sportowym: "To my wygraliśmy", choć przecież wygrała drużyna). W przypadku społeczności z różnych powodów marginalizowanych lub stygmatyzowanych (takich jak tereny wiejskie, PGR-y, dzielnice miast uznawane za niebezpieczne) przekształcenie pozycji beneficjenta w pozycję aktywnego gracza stanowi **motor napędowy do działania na rzecz szerszej zmiany społecznej**.

ARCHIWA JAKO NARZĘDZIE EMANCYPACJI

Jeszcze bardziej ten wymiar widać w przypadku archiwów skupionych nie na konkretnym miejscu, a na **historii poszczególnych grup społecznych**. Typowe przykłady z historii archiwistyki społecznej tego nurtu to np. instytucje dokumentujące historię i kulturę Afroamerykanów w Stanach Zjednoczonych czy historię ruchu robotniczego. Znaczenie tego typu archiwistyki wynika z faktu, że grupy o niższym statusie społecznym (także grupy dyskryminowane) pozbawione są właściwie swojego miejsca w historii rozumianej jako pisarstwo historyczne; jeśli w niej występują, to zwykle w roli bezimiennej i niezróżnicowanej masy, która nie jest "aktorem" na scenie dziejów.

Archiwa dokumentujące przeszłość takich grup nie tylko zwiększają widoczność grup mniejszościowych, ale także pokazują, że **grupy te także wytwarzały swoją kulturę, tradycję i historię, a ich punkt widzenia na przeszłość jest równoprawny wobec dominującego dyskursu**.

Ten rodzaj archiwistyki społecznej nie jest w Polsce szeroko rozpowszechniony, chociaż pewnym wyjątkiem na tym tle są **archiwa społeczne poświęcone ruchom kobiecym** i w ogóle miejscu kobiet w historii Polski.

Fundacja Przestrzeń Kobiet prowadzi Archiwum Historii Kobiet. Zasób gromadzony jest od 2012 roku, kiedy Fundacja realizowała projekt "Międzypokoleniowe herstorie". Uczestniczki projektu przekazały wówczas cyfrowe kopie fotografii swoich babek, ciotek i matek. Od 2014 roku Fundacja administruje Sieć herstoryczną, w której działa kilkanaście lokalnych inicjatyw pracujących w obszarze historii kobiet. Archiwum Historii Kobiet zawiera dwa zbiory (kolekcje): Archiwum Przodkiń i Archiwum Sieci Herstorycznej. Gromadzi fotografie z XIX-XX wieku, dokumenty, wspomnienia i relacje z XX wieku dotyczące pamięci o przodkiniach. Materiały archiwalne pozyskiwane są zarówno w postaci tradycyjnej, jak i w postaci skanów. Archiwum pozyskuje również nagrania z wywiadami i wspomnieniami.

Osobnym bytem są archiwa społeczne dokumentujące przeszłość **mniejszości narodowych i etnicznych** (Fundacja Pogranicze. Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” – Sejny, Stowarzyszenie Łemków – Legnica, Południowo Wschodni Instytut Naukowy – Przemyśl, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Fundacja Ochrony Dziedzictwa Kultury Żydów „Wspólne Korzenie” – Łódź, Fundacja Judaica Centrum Kultury Żydowskiej na Kazimierzu – Kraków). Wiele z tych archiwów stara się zachować pamięć o mniejszościach, których liczna i zauważalna obecność na ziemiach polskich należy do przeszłości w związku z wydarzeniami okresu II wojny światowej (co nie oznacza, że przedstawiciele tych grup narodowych nie mieszkają już w ogóle w Polsce).

WYKOPALISKO “PRZYJAŹŃ”

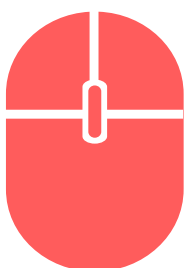
Archiwum Społeczne Osiedla Przyjaźń to również archiwum społeczne, nastawione na zbieranie wspomnień osób, które mieszkały lub mieszkają na osiedlu, uczestniczyły w jego życiu kulturalnym i społecznym, pracowały w osiedlowych instytucjach lub w inny sposób związane były z tym miejscem. Prowadzi je Stowarzyszenie Przyjaźni PS.

ASOP TO ARCHIWUM:

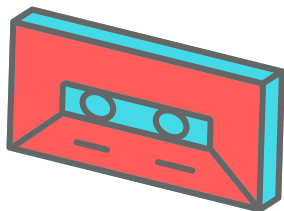
LOKALNE

związane ze społecznością Osiedla Przyjaźń

CYFROWE

zbieramy wyłącznie cyfrowe kopie, nie zbieramy materialnych źródeł przeszłości, np. przedmiotów

HISTORII MÓWIONEJ

prowadzimy wywiady biograficzne, zbieramy nagrania i relacje

FOTOGRAFII

zbieramy archiwalne fotografie Osiedla

PRASY I DOKUMENTÓW

zbieramy inne dokumenty, druki ulotne oraz wycinki prasowe

JAK PRACUJE ARCHIWUM I JAK MOŻESZ SIĘ W NIE WŁĄCZYĆ?

Nasze archiwum opiera się na pracy społecznej i na wysiłku całej społeczności w zachowanie Osiedla. Poniżej pokazujemy najważniejsze działania każdego archiwum oraz piszemy, jak możesz włączyć się w nasze działania!

POZYSKIWANIE ZBIORÓW

To najbardziej emocjonująca część pracy archiwistów, związana z gromadzeniem nowych dokumentów, relacji, wspomnień, fotografii. Zdarzają się osoby, które same zgłaszają chęć przekazania swoich archiwaliów i podzielenia się nimi - wtedy rolą archiwisty jest ocenić, czy zbiory rzeczywiście wpisują się w misję organizacji (np. jeśli materiał dotyczy okresu, które leży poza zainteresowaniami archiwum). W przypadku młodych archiwów z kolei częstsze jest samodzielne wyszukiwanie zbiorów. Archiwiści prowadzą więc kwerendy w różnych instytucjach i w prasie, osobiście zgłaszają się do osób, które mogą mieć zbiory warte zachowania, lub publicznie i otwarcie ogłaszają, że można im takie zbiory przekazywać. Szukają też świadków historii, z którymi przeprowadzają wywiady.

Włącz się! Aby wspomóc ASOP, możesz:

- *udzielić wywiadu do archiwum (jeśli masz wspomnienia związane z osiedlem)
- *udostępnić swoje zdjęcia z rodzinnych albumów do zeskanowania

- *stać się naszym ambasadorem i zachęcać znajomych oraz sąsiadów do przekazywania zbiorów i udzielania nam wywiadów
- *pomóc nam prowadzić kwerendę w prasie archiwalnej lub w archiwach państwowych.

DIGITALIZACJA I OPRACOWANIE ZBIORÓW

Ten etap pracy należy do najbardziej żmudnych i wymagających najwięcej dyscypliny. Archiwa społeczne często mają tysiące dokumentów, które z powodu braku czasu czekają na opracowanie i uporządkowanie. Mieści się w tym pojęciu podział zbiorów na kolekcje i teczki (np. kolekcje konkretnej osoby, która przekazała 100 zdjęć, albo kolekcja związana z budynkiem Klubu Karuzela), opisywanie fotografii (gdzie i kiedy zostały zrobione? kto jest autorem? kto jest na zdjęciu), transkrybowanie wywiadów (czyli ich przepisywanie) i opisywanie ich (notka o osobie, której dotyczy wywiad, warunkach jego przeprowadzenia).

Digitalizacja z kolei to tworzenie cyfrowych zapisów zbiorów. W przypadku archiwum ASOP przechowujemy wyłącznie kopie cyfrowe fotografii (oryginały oddajemy darczyńcom) i wywiadów w formacie wav. W przypadku archiwum digitalizacja polega głównie na skanowaniu w wysokiej rozdzielczości otrzymanych zdjęć.

Włącz się! Aby wspomóc ASOP, możesz:

*wykonywać transkrypcję przeprowadzonych wywiadów (to najbardziej czasochłonne, a zarazem niezwykle ważne zajęcie)

*pomóc nam zidentyfikować, gdzie wykonane zostały archiwalne zdjęcia osiedla, które mamy w zbiorach.

UDOSTĘPNIANIE

To sedno archiwum społecznego, bo materiały zgromadzone, a nieudostępnione, nie mogą pełnić żadnej z funkcji, o których mowa była na początku tekstu. Nasze archiwum nie ma siedziby, w związku z czym nie udostępnia zbiorów “na miejscu” (jak w bibliotece). Prowadzimy za to serwis osiedleprzyjaznmapa.pl, w którym publikujemy fragmenty nagrań, transkrypcji, wybrane zdjęcia i inne informacje dotyczące osiedla, zgromadzone w archiwum. Wymaga to przede wszystkim dużej pracy nad selekcją materiału (które fragmenty wybrać do publikacji?), a następnie nad jego przygotowaniem (redakcja tekstu, bo transkrypcje są wiernym zapisem języka mówionego, który bywa chaotyczny, a tekst do czytania na stronie wymaga “upłynnienia”; montaż kawałków nagrań wywiadów). Ostatnim krokiem digitalizacji jest zaimportowanie materiałów na stronę.

Włącz się! Aby wspomóc ASOP, możesz:

*zgłosić się do przeglądania zgromadzonych materiałów i wybierania fragmentów do publikacji

*wykonywać obróbkę nagrań wywiadów (cięcie w programie do montażu)
pomóc nam umieszczać gotowe materiały na mapie.

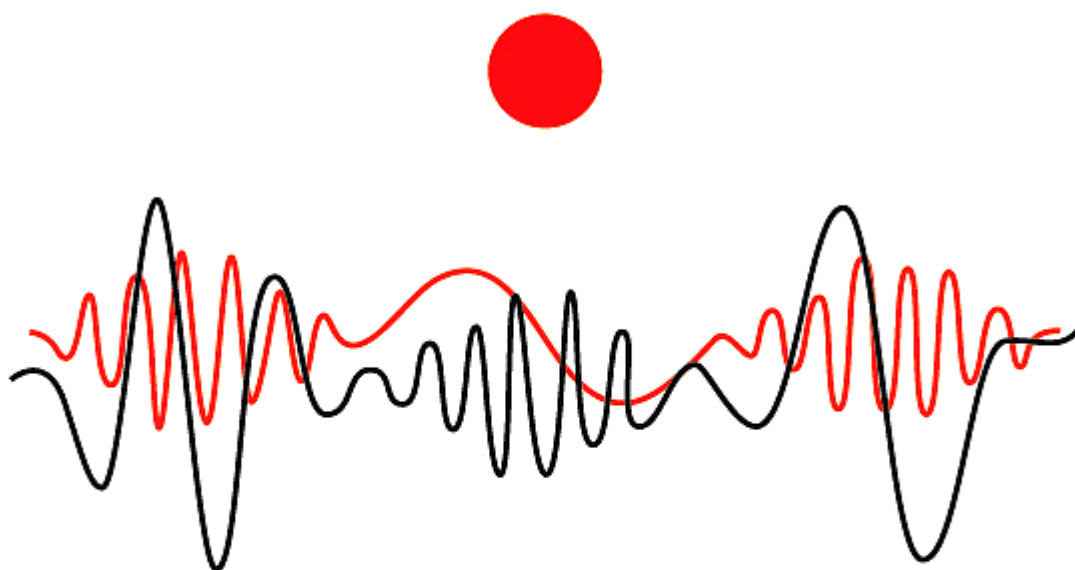

Jeśli chciałabyś/chciałbyś zaangażować się w Archiwum, zgłoś się:

spps.projektownia@gmail.com

FB: www.facebook.com/StowarzyszeniePrzyjazniPS

Materiały przygotowane przez Stowarzyszenie Przyjaźni PS w ramach projektu Archiwum Społeczne Osiedla Przyjaźń II - Międzypokoleniowa Wymiana. Projekt dofinansowany ze środków Programu Fundusz Inicjatyw Obywatelskich.

ARCHIWUM SPOŁECZNE OSIEDLA PRZYJAŹŃ

